

körben s hogy haszonnal és tanúsággal forgassák államférfiak, történetírók és a művelt nagyközönség.

Elismerés illeti az EMKE-t is, hogy a hasznos és jeles munka megjelenését bőkezű anyagi támogatásával elősegítette. —ys.

Publius Terentius Afer vígjátékai.

A magyar tud. Akademia megbízásából fordította Dr. Kis Sándor, kegyesrendi tanár. Budapest. Kiadja a magy. tud. Akademia. 1895. 619 lap. Ára 3 frt.

Hál' istennek, immár Terentiusunk is van, ismét leróttunk egy tartozást multunk és a classicismus iránt! — kiáltott fel bizonyára egy-két ember széles Magyarországon, mikor meghallotta, hogy az akademia Dr. Kis Sándornak a Karátsonyi-pályadíj felével kiűntetett Terentius-fordítását közzétette. Sőt megtörténhetik, hogy olyan ember is akadt, a ki megvette, hadd olvassa apánk egyik legkedvesebb klasszikusát, az urbanus Terentiuszt édes honi nyelvünk urbanus zengzetén. Megvallom, én is, mint az ilyen vállalkozást nagyra becsülő ember, igaz örömmel vettem kezembe e jutalmazott műfordítást abban a reményben, hogy ha nem fogja is teljesen elém rajzolni a rómaivá finomult karthagói rabszolga szeretetre méltó ábrázatát, ha savából-borsából elhullat is valamit, egészben véve mégis oda varázsol Róma színpadára, a hol magyarul szólal meg az önkínzó Chremes, a kópé Phoimio, a furfangos Davus és annyi sok kedves alakja Terentius bohó színházának. De alig olvastam egy-két jelenetet, sajnálattal kellett tapasztalnom, hogy ez nem Terentius, hanem lelketlen bordélyházi történetek, mert épen az a kellem van róluk letörölve, a mi Terentius botrányos történeteit a költészet zománczával vonja be. S ha ez a terentiusi kellem hiányzik, mi vonzó van ezeken a cronique scandaleuse-ökön? Ha színtelen, kifejezéstelen a nyelv, elhalványultak a fordulatok, elvesznek a szójátékok minden kárpótlás nélkül, akkor érdemes-e ilyen dolgokat olvasni? Fárasztó és sívár foglalkozás biz' az. S az eredeti? Attól alig lehet megválni. Mi lehet ennek az oka?

Hogy a fordító, ép úgy, mint Arany az Aristophanes fordításában, a hatos iambust, helyesebben trimeter iambicust a mai színpad megszokott ötös iambusával cserélte fel, azt hibáztatni nem lehet. Azonban lehetetlen volt nem éreznie a fordítónak, hogy az ötös iambus, melyet ő plane nagyon kevés kivétellel épen csak ötös s nem hatodfeles alakjában használ, nagyon szűk terjedelmű Terentiusznak lépten-nyomon felaprózott, 15–16 szótagra terjedő senariusaival szemben. Igen, ezt érezte a fordító, mert szinte akarata ellen is kénytelen több sorral adni vissza az eredetét. Így pl. az Androsi leány az eredetiben 1003 sor, fordítónknál 1348, a Herélt az eredetiben 1094 verssor, a fordításban 1312 s így tovább. De még így is nagy hiányokat tűn-

tet fel a fordítás a hűség és teljesség szempontjából. Midőn pl. az Androsi leány prologusában a fordítónál ezt olvassuk:

»Egyező
A tartalom, de más a szerkezet« —

ki hinné, hogy ez ennek akar megfelelni:

Non ita sunt dissimili argumento, sed tamen
Dissimili oratione sunt factae ac stilo.

Ez a túlságos laconismus egyik legfőbb tulajdonsága a fordítónak. Már maga a laconismus is megváltoztatja a színmű tenorját, de még nagyobb baj, ha, mint fordítónknál rendszeren, avval jár, hogy az értelemre és jellemzésre fontos kifejezéseket elhanyagolja. Maradjunk az Androsi leánynál. Az első jelenetben Simo visszatartja a szakácskodó Sosiát.

Sosia. Mi az, miben még én szolgálhatok?
Simo. Szükség most nem szakácsságodra lesz.

Az eredetiben:

Sosia. Quid est,
Quod tibi mea ars efficere hoc possit amplius?
Simo. Nil istac opus est arte ad hanc rem, quam paro.

Vagyis Sosia azt kérdi, hogy ha nem arról van szó, hogy az ételt jól elkészítse, mi az, miben az ő művészete (t. i. a szakácsmesterség) annál többet tehetne. Simo erre azt feleli: Ahhoz, a mit tervezek, nem erre a művészetedre van szükségem, hanem mint mindjárt megmondja, hűségre, hallgatásra. Fordítónk szavaiból ezt így nem érthetni meg, mert Sosia nem szól az ő művészetéről (szakácsságáról) s Simo mégis a szakácsságára reflektál. Mily színtelen, semmit mondó a magyar Sosia kérdése, mily természetes és mily jellemző a latiné!

Mikor Simo megmondta, hogy hűségre és hallgatásra lesz szüksége, Sosia várakozással teljesen s nagy-komolyan ezt mondja:

Exspecto quid velis.

Fordítónknak ennyi helye nem volt fordítói Prokrustes ágyában; nála már csak egy szótag hiányzott egy iambikus sorból, Sosiának hát avval kell megelégednie, azért kevés, de nagy, a mit mondhat, szólván:

»Szólj«
És Simo szól: „Ego postquam te emi“...

E fél sor fordítónknál kivételes szerencséből egy egész sort kapott s ebben így nyújtózkodik: „Mióta szolgáltnak fogadtalak“.

De mi szükség volt megváltoztatni az értelmet? Hiszen a szolgálvá fogadás csak más értelmű, mint az eredetiben említett megvásárlás? Simo rabszolgaként vette meg Sosiát s csak később szabadította fel.

Menjünk tovább. Simo felvilágosítja Sosiát, hogy a menyekző, melyre készülnek, pusztá színlelés.

Sosia. Mért színlelés?

Ugy látszik tehát, hogy Sosia kételkedik Simo szavában s nem akarja hinni, hogy a menyekző színlelés, bizonyára, mert ő még mindig komolynak és igaznak látja. De hogy lehet, hogy a szolgál kételkedik ura illetően felvilágosító szavában? Nézzük Terentiusnál.

Sosia. Quor simulas igitur?

Azaz: hát akkor mért színleled, ha nem igaz, mire való a színlelés? Nem kételkedik tehát ura szavában, csak további telvilágosítást kér a színlelés okára nézve.

Fordítsunk egy-két lapot. Simo dicséri a fiát Sosia előtt s így szól:

»Mert a ki e népség közé kerül,
És szíve köztök szeplőtlen marad,
Az élte sorsával tisztába van.

Ez utolsó sort így mondja Simo latinul:

»Scias posse habere iam ipsum suae vitae modum.

Tehát nem élte sorsával van tisztában, hanem: az már maga tudja kormányozni (korlátolni) életét.

Simo később elbeszéli a temetést, melynél fia egy leányt megment a máglya lángjaitól s így folytatja:

S keblére sirva oly bizalmasan
Borúlt a lány, tisztán megérthető
Belőle, hogy szerelmök már nem új.

Az eredetiben:

Tum illa, ut consuetum facile amorem cerneris,
Reiecit se in eum flens quam familiariter.

Tehát nem az a kérdés, új-e szerelmük vagy régi, hanem hogy oly bizalmasan borúlt reá, mint a meghitt szerelmesek között járja.

Simo tovább:

»Komor kedvvel térek haza.
Terentiusnál: »Redeo inde iratus atque aegre ferens.

A komor kedv ezt nem fejezi ki, ő t. i. haragos volt és fia viselkedését zokon vette.

A harmadik jelenetben Simo Davust, a gaz kópét, fia jóféle Mentorát ki akarja ugratni a bokorból.

Simo. S ha gaz tanácsadója van,
Zavart fejt csak jobban megzavarja.
Davus. Nem értelek.
Simo. Nem? Ej!
Davus. Rejtélyeket,
Mint Oedipus, Davus nem fejteget.

Kisebb dolog, hogy tanácsadó- az eredetiben magister, tehát sokkal jellemzőbb szó; az *ej!* se jellemző a *hem*-re, inkább *hm!* Davus azonban csak ennyit mond:

»Non: Davus sum, non Oedipus«.

Ez a vígjátéki tonus, rövid a hol rövidnek, velősnek kell lenni. »Davus vagyok, nem Oedipus.« A ki nem tudja, mi különbség van Davus és Oedipus közt, az a fordító szavából sem fogja a dolgot megérteni. Ez nem fordítás, hanem magyarázó paraphrasis. De mit ér, ha a legtalpraesettebb dicitiót tönkre teszi?

Egy pár sorral alább Simo azzal fenyegeti Davust, hogy ha megtudja, hogy a menyekzót mesterkedésével meghiusítani iparkodik:

„Félholtra verlek s rajtad örletek
Holtod napjáig“.

Az eredeti:

Verberibus caesum te in pistrinum, Dave, dedam usque ad necem.

Tehát nem: »holtod napjáig«, mert *nex* nem egyszerű halált jelent, hanem erőszakos halált. Simo azzal fenyegetődzik, hogy holtra dolgoztatja Davust, tehát inkább így kellett volna visszaadni: »míg megszakadsz.«

A fordító említett laconismusa néha teljes értelmetlenségbe csap. *Mysis*, *Glycerium* szolgálója, hallva *Pamphilus*-tól, úrnője kedvesétől a dolgok rossz fordulását, így beszél magában:

Mi lesz
A vége ennek? Oh, mint rettegek.
*Glycerium*mal ezt tudatni kell.
Vagy ő, vagy én.

Mi ez a »vagy ő, vagy én«? Az eredeti:

Sed nunc peropus est, aut hunc cum ipsa aut de illa me adversum
hunc loqui.

Tehát: szükséges, hogy ez (t. i. *Pamphilus*) beszéljen ő velem (*Glycerium*mal), vagy én ez előtt beszéljek ő róla. Ezt a vagy ő vagy én-ről sejteni sem lehet.

De ime egy kis kóstoló a fordítás tenorjára nézve.

Pamphilus: Hé, *Davus* állj meg (Dave, ades, resiste.)

Davus. Én-e? *Pamphilus*!

Téged hajszollak. Itt *Charinus* is.

Jó, hogy találalak mindkettőtöket.

Veletek volna egy néhány szavam.

(*Quis home est, qui me...?* o *Pamphile*,

Te ipsum quaero. *Engae* *Charine*: ambo opportune: vos volo.)

Pamphilus. *Davus* veszendőben vagyok. (Dave, perit.)

Davus. Figyelj, (!) (*Quin tu hoc audi: »Hallgass csak rám.«*)

Pamphilus. El is veszttem. (*Interii*.)

Davus. Tudom, mi a bajod. (Quid timeas, scio.)

Charinus. De én kétségbe eshetem.

(Mea quidem certe in dubio est vita.)

Davus. Tudom.

(Et quid tu, scio: »Azt is tudom, hogy te mitől félsz«.)

Pamphilus. Nősülni énnékem. (Nuptiae mi [t. i. parantur].)

Davus. Azt is tudom.

(Etsi scio? azaz: mégis beszélsz, habár tudom?)

Pamphilus. És még ma. (Hodie.)

Davus. Jaj, fülem! mindent tudok.

Te félsz, hogy el kell vened a leányt.

Te meg, hogy elvehesd, azért epedsz.

(Obtundis, tametsi intellego?)

Id paves ne ducas illam: tu autem, ut ducas.)

(Azaz: te attól remegsz, hogy el kell vened, te meg, hogy meg nem kapod.)

Charinus. Való. (Rem tenes = érted.)

S ez így megy végig. A személyek a fordításban vagy nem aztmondják, vagy nem úgy mondják. A *comica vis* (virtus) Caesar szerint Terentiusban is hiányzik. Mit mondana erről a fordításról, mely mélyebben még a szöveg értésébe sem hatolt bele? Legerősebb bírálata, ha szembe állítjuk vele az eredeti szöveget Alig van sora, mely az összehasonlítást kiállaná. A művelt laikus, ha a fordítást kezébe veszi, álmélkodni fog apáink ízlésén, hogy ezt a száraz, lelketlen, színtelen, értelmetlen Terentiuszt annyira tudták szeretni, dicsőíteni. De előbb Terentiuszt kell irodalmunk számára meghódítani, akkor fog ő is meghódítani másokat.

—i—s.

Különfélék.

A Mátyás-szobor alapkövébe tett oklevél.

Az olvasónak üdv! Kolozsvár sz. k. város törvényhatósági bizottsága 1882 évi július 21-dikén tartott közgyűlésében Nagy Lajos bizottsági tag és unitárius esperes indítványára egyértelemmel elhatározta, hogy legnagyobb szülöttjének, Mátyás királynak, a város főterén az egész haza részvételével emlékszobrot fog emelni. E célra 5000 frtot szavazott meg, egyszersmind egy állandó száz-as-bizottságot küldött ki elébb gr. Esterházy Kálmán, Kolozsvár és Kolozs megye főispánja, utóbb 1887-ben Hegedüs Sándor, Kolozsvár orsz. képviselőjének elnökle, Sigmond Dezső, Kolozsvár orsz. képviselője, Albach Géza polgármester és dr. Szabó Károly egyetemi tanár alelnökle alatt.

E bizottság a maga kebeléből egy végrehajtó-bizottságot küldött ki. Ez ismételtén országos gyűjtést rendezvén, egyszersmind egyesítvén az egyes törvényhatóságoknál és takarékpénztáraknál őrzött, még a 40-es évek elején e célra történt gyűjtéseket s legfőképen támogatva